

Čo by mali vedieť deviataci z literatúry na Testovanie 9 a na prijímacie pohovory

Literatúra - v širšom zmysle - všetky slovesné diela (písomnosti)
- v užšom zmysle - iba umelecké texty

Rozdelenie:

1. **vecná literatúra** - má sprostredkovať informácie, poznatky (vecnosť, presnosť)

a) *odborná* - veda

b) *publicistická* - médiá

c) *administratívna* - úradné písomnosti

2. **umelecká literatúra** (krásna literatúra, beletria)

- jej úlohou je estetický zážitok čitateľa, používa fikciu autora

Poézia – písaná viazanou rečou – viažu ju rytmus a rým!

Próza – písaná neviazanou rečou

Dráma – písaná dialogizovanou rečou

Všetko, čo súvisí s tradičnou ľudovou kultúrou, nazývame **folklór (ľudová slovesnosť)**.

Znaky ľudovej slovesnosti:

Ľudová slovesnosť vznikala dávno pred vznikom písanej literatúry a šírila sa z pokolenia na pokolenie **ústnym podaním**. Ďalším znakom ľudovej slovesnosti je **kolektívny charakter**.

Malé formy ľudovej slovesnosti:

príslovie - krátky výrok, v ktorom je zovšeobecnená dlhoročná skúsenosť ľudu, vyplýva z neho ponaučenie (Kto hlboko orie, zlato vyoráva).

porekadlo krátky výrok, ktorý výstižne vyjadruje životnú skúsenosť ľudu, nevyplýva z neho ponaučenie (Protí veku nieto lieku, sú to ustálené zvraty, napr. ísť s bubnom na zajace),

pranostiky krátky výrok, v ktorom je zovšeobecnená dlhoročná skúsenosť ľudí z pozorovania prírody (Katarína na ľade – Vianoce na blate)

hádanka - krátky útvar, ktorý skryto pomenúva nejaký predmet alebo jav pomocou znakov iného predmetu alebo javu.

Zložky literárneho diela: **téma, idea, obsah, forma**

téma – fakty a udalosti zo života človeka, spoločnosti, ktoré sú zobrazené v diele

Idea je základná myšlienka diela

Obsah – tvorí ho téma a idea diela

Forma – spôsob realizácie obsahu

Literárne druhy (podľa formy):

Poézia – viazaná reč

Próza – neviazaná reč

Dráma - dialogizovaná reč

Literárne druhy (podľa obsahu):

Lyrika - autor vyjadruje svoje nálady, myšlienky a pocity.

Epika – má dej, ktorý rozpráva rozprávač

Dráma - základom je dialóg /monológ /

Lyrika môže byť:

- **ľúbostná lyrika** / osobná / autor stvára svoje subjektívne pocity, pričom si vyberá ako hlavnú tému lásku v jej rôznych podobách a rodinu.

- **prírodná lyrika** zahŕňa básne, ktoré z tematického hľadiska vznikli pod silným vplyvom pôsobenia prírody.

- **spoločenská**, v ktorej autor vyjadruje svoje pocity, myšlienky, nálady vyvolané spoločenskými udalosťami – preto tieto básne vznikajú napríklad v období prelomových etáp života spoločnosti – vojny, revolúcie, útlak zo strany vládnucej vrstvy...

Lyrický hrdina – autor sa stotožňuje s hrdinom.

Lyrické druhové formy:

Óda - rozsiahlejšia lyrická báseň, ktorej základným cieľom bolo osláviť nejakú osobnosť alebo sa slávnostným spôsobom vyjadriť k významnej téme: národ, sloboda...

Modlitba je krátka náboženská skladba, ktorá sa obsahom obracia k Bohu alebo svätým s prosbou o splnenie nejakej žiadosti; rozhovor s Bohom.

Hymna je kratšia báseň, má pôvod v náboženskej poézii, neskôr sa oslavná funkcia preniesla aj do svetskej, najmä politickej oblasti.

Elégia je lyrická báseň, v ktorej básnik vyjadruje žiaľ nad nejakou smutnou udalosťou.

Epitaf - nápis na náhrobnom kameni.

Aforizmus - je krátky vtipný výrok, ktorý obsahuje životnú pravdu alebo morálny princíp.

Epigram (satirická báseň) - krátka báseň, v ktorej autor satiricky a kriticky vyjadruje svoj vzťah k osobám alebo k spoločnosti

Sonet - básnická lyrická forma, ktorú básnici používajú na vyjadrenie myšlienok, pocitov, nálad; má 14 veršov: 4 + 4 + 3 + 3 alebo 4 + 4 + 6

Nonsens - nezmysel, odborný názov pre nezmysel v literatúre

Pieseň - útvar určený na spievanie, má dve zložky: text + hudba

Ľudová pieseň - pôvodného autora nepoznáme, zachovávala sa ústnym podaním, je kolektívnym výtvorom ľudu

Rozdelenie:

1. pracovné piesne - trávnicke, pastierske a valašské, banické
2. zbojnícke - o živote zbojníkov
3. regrútske, vojenské - odvádzanie vojakov na vojnu, život v kasárňach
4. ľúbostné - o láske - vyjadrujú radosť a šťastie, ale aj sklamanie a smútok
5. uspávkanky - uspávanie detí, pomalé, smutné, tiché, pokojné
6. obradové - spojené s prírodnými zákonitosťami (napr. príchod jari) a udalosťami v živote človeka (svadba, pohreb, krst)
7. koledy - obradové piesne o Vianociach - narodení Ježiša, pastieroch, anjeloch...
8. žartovné - zmysel pre humor, vtip

zberatelia - Ján Kollár, Mikuláš Schneider Trnavský, Viliam Figuš Bystrý

Zľudovená pieseň - jej autora poznáme, vyjadruje cítenie ľudu a ľud ju prijal za svoju - zľudovela

Populárna pieseň je v určitom období známa a obľúbená, viaže sa na melódiu, je písaná po strofách / textári: Jozef Urban, Ľubo Zeman, Miroslav Válek, Kamil Peteraj.../

Evergreen - staršia populárna pieseň, ktorá osloví poslucháča aj dnes.

Jazykové prostriedky: trópy a figúry

Trópy - nepriamo označujú javy a predmety na základe podobnosti. Patrí k nim:

Básnická otázka je otázka, ktorá nepotrebuje odpoveď, nakoľko odpoveď je zrejmá z textu. Je to umelecky prostriedok, ktorý nazývame aj rečnícka otázka.

Metafora - prenesenie významu na základe vonkajšej podobnosti

Personifikácia - zosobnenie, ľudské vlastnosti neživým veciam

Epiteton vyjadruje vlastnosť osoby, zvieratá, vecí a zároveň citový vzťah k zobrazovanému javu.

Prirovnávanie - jednu vec prirovnávame k druhej.

Metonymia - prenášanie významu na základe vnútornej podobnosti.

Symbol - konkrétna predstava, ktorá slúži k označeniu abstraktného pojmu.

Zdrobneniny sú slová v zjemnenom tvare.

Zvukomalba - napodobenie zvuku vhodným využitím a spojením hlások v slovách.

Figúry - sú založené na opakovaní, hromadení slov/hlások. Patria k nim:

Anafora - opakovanie slov na začiatku veršov.

Epifora - opakovanie slov na konci veršov.

Epanastrofa - na konci jedného a začiatku druhého verša

Epizeuxa - opakovanie slov za sebou.

Aliterácia je opakovanie rovnakých alebo zvukovo podobných hlások (slabík), má estetickú funkciu, ozvlášťňuje zvukovú stránku básne.

Onomatopoja – zvukomalebnosť – zoskupovanie hlások ma napodobniť zvuk alebo vyvolať citový dojem.

Oxymoron – spojenie slov s protichodným významom /láska neláskavá/.

Aliterácia – opakovanie hlások na začiatku nasledujúcich slov.

Inverzia – vzniká zmenou slovosledu vo vete pod vplyvom požiadaviek básne.

Apostrofa – rečnícke oslovenie – oslovenie neprítomnej osoby alebo neživého predmetu /ty Štedrý večer, ty tajomný sviatok/.

Sylabický veršový systém je založený na rovnakom počte slabík vo verši. Využíva predovšetkým združený rým. Verš je zhodný s vetou – myšlienkou

Presah – verš nie je zhodný s vetou – myšlienkou, presahuje do ďalšieho verša.

Rým je zvuková zhoda dvoch alebo viacerých slabík na konci veršov.

Rýmy:

- **združený rým** /aabb/ Prvý riadok sa zhoduje s druhým a tretí so štvrtým
- **striedavý rým** / abab / Prvý riadok sa zhoduje s tretím, druhý so štvrtým
- **obkročný rým** / abba / Prvý sa rýmuje so štvrtým, druhý s tretím.
- **prerývaný rým** / abcb, abac/
- **postupný rým** / abcabc /
- **voľný verš** / nerýmuje sa / nepoužíva sa vždy prísna sylabická výstavbu verša, dĺžka veršov je rôzna. Básnik nepoužíva pravidelný rým a rytmus.

Rytmus je pravidelné striedanie prízvukných a neprízvukných slabík.

Verš je základná rytmická jednotka. Je to jeden riadok v básni.

Strofa - skupina veršov oddelená od ďalšej skupiny veršov medzerou.

Refrén – opakovanie verša alebo skupiny veršov na konci každej strofy.

Epická poézia - písaná vo veršoch, ale má dej.

Lyricko-epická poézia má znaky prózy, ale vyjadruje aj pocity a nálady.

Epika

Epický čas – rozprávací čas, je kratší ako skutočný.

Epická báseň je veršovaná skladba, ktorá má znaky prozaického rozprávania.

Lyrickoepická báseň – prelínajú sa v nej lyrické a epické prvky.

Hlavná postava (hlavný hrdina) - osoba, okolo ktorej sa sústreďuje dej literárneho diela.

Kolektívny hrdina – hlavným hrdinom básne nie je jednotlivec, ale kolektív.

Charakterizačným prvkom literárnych postáv je monológ a dialóg.

Epické dielo má základné znaky rozprávania (dej, príbeh, hrdinov). Je najvhodnejším literárnym druhom na zobrazenie spoločnosti.

Prostredie - miesto, kde sa odohráva dej.

Dej - je v epickom diele, - to, čo sa stalo v príbehu, udalosť v rozprávaní.

Konflikt - rozpor medzi postavami v texte, a to

- a) postava 1 – postava 2
- b) postava – spoločnosť
- c) postava sama so sebou

Poznáme : drobnú epiku, strednú epiku, veľkú epiku

Drobná epika (anekdota, bájka, vtip, rozprávka).

Anekdota (ľudová anekdota sa nazýva aj **vtip**) je krátky a vtipný príbeh epického žánru o skutočnej alebo vymyslenej udalosti, má neočakávaný záver s humorným vyznením - vtipnou pointou.

Bájka je epický žáner, v ktorom zvieratá, rastliny alebo neživé predmety konajú alebo hovoria ako ľudia . Vždy z nej vyplýva nejaké ponaučenie.

Báj alebo mýtus je epický útvar, v ktorom sa podáva ľudový výklad o jave či veci, o ktorých si ľudia nevedeli vysvetliť, napr. vyjadrujú predstavy o pôvode sveta a vzniku života na Zemi, o

prírodných úkazoch (búrka, blesky), o striedaní ročných období, o vychádzaní a zapadáni slnka a podobne.

Báje poznáme:

- miestne, (viažu sa k nejakému miestu)
- historické (historické udalosti, hrdinovia panovníci),
- démonologické (nadprirodzené bytosti),
- heraldické (vznik rodov a erbov)

Balada – epická skladba, ktorá má zhustený pochmúrny dej, rýchly spád, napätie sa z verša na verš stupňuje, dej je poprepletaný nadprirodzenými javmi, záver je tragický.

Balady poznáme:

- ľudové (napr. Išli hudci horou, kačička divoká),
- umelé (napr. J. Botto: Žltá ľalia),
sociálne (napr. M. Rázus: Matka)

Gradácia – stupňovanie deja, zvyšovanie výkonu pri opakovaní deja

Rozprávka je krátky prozaický, zriedkavo - veršovaný útvar, spravidla vymyslený príbeh, v ktorom vyhráva dobro nad zlom.

Variácia – opakovanie deja s obmenami /často v rozprávkach /

Poviedka je epický žáner krátkeho a stredného rozsahu s jednoduchým dejom a menšou intenzitou dramatickosti. Patrí medzi tzv. krátku prózu. Hlavnými rysmi sú jednoduchý dej a nemennosť charakteru hlavnej postavy.

Humoreska je humorná poviedka, novela alebo veršami písané nevelké literárne dielo, v ktorom sa autor dobromyseľne posmieva nie závažným javom v spoločenskom alebo súkromnom živote. Vyberá smiešne stránky ľudského charakteru, dominuje nejaký veselý príbeh, dobrosrdečnosť a žartovnosť. Vtip, veselosť a dobrý rozmar sú podstatou malých humoristických scénok či poviedok.

Povešť – kratší prozaický útvar rozprávajúci o živote hrdinov, o rozličných udalostiach vzťahujúcich sa na určitú osobu, miesto, čas...

Povesti poznáme:

- Miestne
- Démonické
- heraldické (o erboch)
- historické

Reportáž - epický žáner, autor sa pridrža faktov, ale ich aj hodnotí, je subjektívna - vlastný názor autora, využíva štylisticky príznakové slová

Stredná epika

Novela je prozaický epický literárny žáner (kratsieho alebo skôr) stredného rozsahu, ktorý sa od poviedky a románu odlišuje tým, že obsahuje pútavý príbeh osoby či skupiny osôb, ktorý podáva dramaticky a zovreto (bez zbytočných opisov a vedľajších epizód) a má prekvapivý (alebo aspoň výrazný) záver.

Legenda – literárny útvar, v ktorom sa opisuje významná udalosť (napr. stvorenie sveta, potopa) alebo život (časť života) významnej osoby, napr. panovníka, vedca, vynálezcu, svätca.

Paródia -komická, satirická napodobenina iného literárneho diela (napodobňuje sa obsah a forma), ale často sa zveľičuje -cieľom je pôsobiť humorne alebo zosmiešniť pôvodné dielo

Veľká epika

Epos – veľká epická forma, ktorá vznikla v antike; jej témou je významná historická udalosť alebo významný problém doby.

Román je žáner veľkej epiky, má veľký rozsah, množstvo postáv, komplikovanejšie, rozvetvenejšie dejové línie, postavy sa vyvíjajú.

Dobrodružný román je epické dielo vyznačujúce sa príbehovosťou a dramatickosťou. Dej je budovaný na časovom slede a dielo ma obyčajne svojho ústredného hrdinu. Má poznávaciu hodnotu, príjemca si obohacuje svoje poznatky z oblasti prírodných i spoločenských javov.

Historický román – dej a postavy sú zasadené do niektorého historického obdobia.

Historicko-dobrodružný román čerpá námet z minulosti a vyznačuje sa dobrodružným dejom.

Dievčenský román je typ románu určený dospelým dievčatám.

Vedecko-fantastický román – science-fiction – autori nielen využívajú súčasne poznatky o vede a technike, ale aj umelecky spracúvajú svoje vízie o udalostiach, ktoré sa ešte nestali, ale v budúcnosti je ich uskutočnenie možné.

Biografický román - autor vychádza zo životopisných údajov o osobnosti fakty môže dopĺňať vlastnou fikciou.

Denník je literárny žáner epického (prozaického) monografického charakteru, písaný formou denných záznamov. Denníky sa stavajú podkladom pre biografické (životopisné) diela.

Robinsonáda - jej témou je boj jednotlivca alebo malej skupiny o záchranu na opustenom mieste.

Western - čerpá námet z čias osídľovania Divokého západu z prostredia Indiánov, kovbojov, hlavnou myšlienkou je boj za spravodlivosť.

Detektívka - kompozícia je založená na zločine a pátraní po páchatelovi, detektív rieši záhadu, tajomstvo s prekvapivým, nepravdepodobným riešením, vyšetrovateľ sa snaží odovzdať vinníka spravodlivosti.

Cestopis - dielo zostavené na základe zážitkov z ciest autora, opis cesty.

Literatúra faktu tvoria texty, ktoré majú predovšetkým poznávaciu funkciu. Autori spracúvajú vedecké objavy, historické udalosti a iné fakty tak, aby u čitateľa vyvolali určitý estetický zážitok.

Fantasy literatúra je druh literatúry populárny predovšetkým u mládeže a detí. Za „otca fantasy“ je považovaný J.R.R. Tolkien, ktorý v roku 1937 odštartoval fantasy mániu svojou knihou Hobit.

Literatúra pre deti a mládež - diela, ktoré sú zámerne určené detskému príjemcovi.

Literárne smery:

- **klasicizmus**, návrat k antickej literatúre / J. Kollár, J. Hollý/
- **romantizmus**, prevláda cit nad rozumom, v slov. literatúre je to boj za pravdu, slobodu, spravodlivosť /S. Chalupka, J. Král, J. Botto, A. Sládkovič, J. Kalinčiak /
- **realizmus**, odzrkadľovanie skutočnosti / P.O.Hviezdoslav, M. Kukučín, J.G. Tajovský /
- **symbolizmus**, symbol sa stáva základným výrazovým prostriedkom / I. Krasko, V. Roy /
- **lyrizovaná próza** / naturizmus / charakteristické znaky:
  - dej, ale aj pocity, nálady, predstavy, myšlienky
  - poetický rytmus viet
  - básnické trópy
  - rozprávkové motívy
  - motívy prírody

/ M. Figuli, F. Švantner, D. Chrobák, E. Ondrejov, J.C. Hronský. /

Encyklopédia (náučný slovník) - literárne dielo, ktoré krátko, stručne a jasne vysvetľuje poznatky z určite oblasti zoradené v abecednom poradí. Na vysvetľovanie používa odborný štýl, odborné slová (termíny).

Dráma

Kompozícia drámy:

vonkajšia - dejstvá

- scény - výmena osôb

- výstupy - zmena počtu osôb

vnútorná : 1. úvod = expozícia

2. zápleтка = kolízia

3. vyvrcholenie = kríza

4. dejovy obrat = peripetia

5. rozuzlenie = katastrofa

Dramatické žánre: komédia, tragédia, činohra

Dialóg je rozhovor medzi dvoma a viacerými osobami. Každý dialóg musí mať najmenej 2 repliky (replika = prehovor jednej postavy v texte).

Monológ - prehovor jednej osoby

Animácia – zdanlivé oživovanie kreslených postavičiek alebo bábok.

Animovaný film -je založený na rýchlom striedaní kreslených obrázkov, ktorý vytvára dojem pohybu postavičiek /**animácia** - oživenie postáv /

Dialogizácia – čítanie, pri ktorom texty postáv čítajú rozliční čitatelia.

Bábková rozprávka -vystupujú v nej **bábky**

Vodenie bábok – a) maňuškové – pohybovanie bábkou navlečenou na ruke,

b) marionetové – pohybovanie bábkou zavesenou na špagátoch alebo drôtoch,

c) javajkové - pohybovanie bábkou upevnenou zospodu na paličke (nazýva sa podľa miesta pôvodu, ktorým je ostrov Jáva)

Dramatické spracovanie literárnych žánrov:

a) rozhlasové (pásmo, hra, fičer a pod.)

b) televízne (film, hra, seriál a pod)

c) divadelné (činohra, opera, opereta, muzikál, bábkové divadlo a pod)

d) filmové (film: hraný, dokumentárny, didaktický – náučný a pod.)

Rozhlasová hra -je určená pre rozhlas, základný prostriedok je slovo (text)

Televízna hra -audio-vizuálny (sluchovo-zrakový) žáner, dôraz je na sluchovom vnímaní textu.

Divadlo -audio-vizuálne umenie (zrakovo-sluchové), ale kladie dôraz na sluchové vnímanie textu.

Film - zjednocuje obraz, zvuk, hudbu a slová

-vzniká podľa filmového **scenára:**

-**tvorcovia:** herci, režisér, scenárista, zvukári, osvetľovači, kostyméri, strihači ...

Druhy filmov: celovečerný - krátky, hraný - animovaný, dokumentárny, prírodopisný...

Filmová rozprávka -rozprávka spracovaná tak, aby ju mohli hrať herci vo filme

Premiéra – prvé predstavenie (zvyčajne divadelné alebo filmové).

Repríza – opakovanie predstavenia (zvyčajne divadelného alebo filmového).

Tvorcovia hry - herci, režisér, scenárista, zvukári, osvetľovači, kostyméri, kulisári a iní

Jednoaktovka – dráma s jedným dejstvom

Komiks – obrázkový seriál s dobrodružnými alebo komickými príbehmi (vznikol v USA, do Európy sa dostal po 2. svetovej vojne); dialógy a priama reč sa uvádzajú v tzv. slovných bublinách.

Humor – schopnosť mať veselú myseľ a vtipne alebo žartovne sa vyjadrovať.

Muzikál - žáner hudobného divadla - spája text, hudbu, spev, tanec.

Relácia - časť televízneho alebo rozhlasového programu.